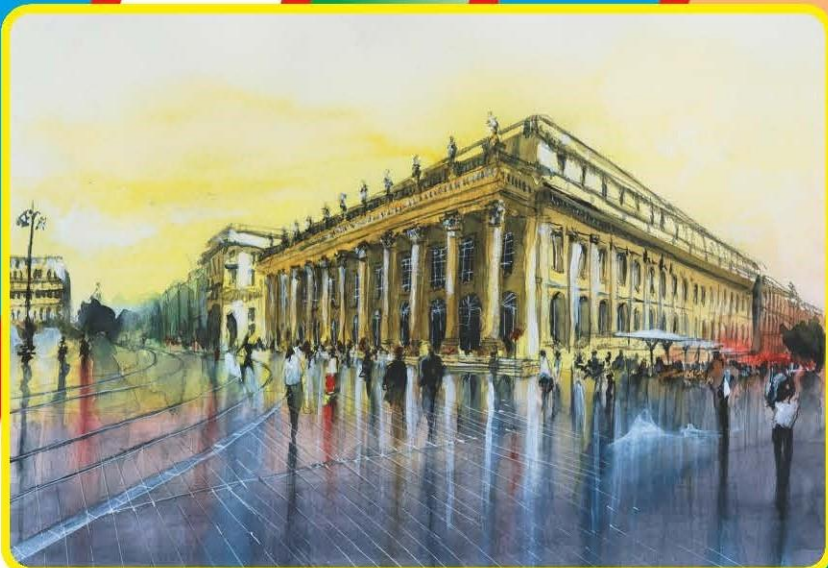

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИMLEНДИРИЎ

илимий-методикалык журнал № 3/2

Нөкис - 2021

Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш

ISSN 2181-7138

№ 3/2 2021 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӨЛЕЎОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРТАШЕВА

Шөлкемлестиришчилер:

Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириш
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Ўзбекстан Республикасы

Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хэм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууан қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш» журналынан алынды, деп көрсетилишүи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шриф-тинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлұматларға автор жууапкер.

МАЗМУНЫ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ТАСВИРИЙ САНЪАТ

Ҳожиёв Р. Б., Норбоева Д.О. Ёшлар ижтимоий фаоллигини ривожлантириш концепциялари	4
Ismatov U.Sh. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini turli grafik materiallarda ishlashga o'rgatish (tempera bo'yog'i misolida)	12
Berdiyev O. Tasviriy san'at va chizmachilik darslarida o'quvchilar duch keladigan ayrim masalalarning amaliy faoliyatdagi yechimlari	15
Baymetov B.B., Xamroqulova M. Talabalarni boshshaklini tasvirlashga o'rgatishda konstruktiv qurilish qonuniyatlaridan foydalanish texnologiyalari	18
Abduxamidov S.M., Shadiyev A.Ya. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiya va sportning bugungi kundagi o'rni	22
Ismatov U.Sh. Rangtasvir mashg'ulotlarida maishiy janrning ifodalanishi	25
Марасулова И.М., Зулфияев Р.Н. Ўқувчилар таълим-тарбияси жараёнида тасвирий санъат ўқитувчисининг ўрни	28
Абдуллаева Г.С. Формирование ключевых компетенций у студентов с особыми образовательными потребностями через применение ИКТ	31
Мухитдинова М.С. Нуткида оғир нуксон бор болалар билан коррекцион-ривожлантирувчи ишларни олиб боришда мусика машгулотларининг имкониятлари	35
Султанов Х.Э., Марасулова И.М., Юнусова К.Х. Педагогик инновацион кластери: Чирчиқ тажрибасининг илк натижалари	37
Султанов Х.Э., Махмудов М.Ж. Ўқувчиларни тасвирий санъат фанига қизиқтиришдаги ўқитувчининг маъсулияти	42
Каюмов Х. А., Ко'киев В. В. Quruvchi muhandislarni tayyorlashda muhandislik grafikasi ta'limini kompyuter texnologiyasi bilan integrasiyalash	46
Махмудова М.Т. Развитие музыкальной тематики и ее актуальность в изобразительном искусстве Узбекистана	48
Марасулова И. М. Эстетическое воспитание молодежи для общества	52
Sobirov S.T. Bolalar uchun nashrlarda illyustratsiyalarning vazifalari	54
Sobirov S. T. Talabalarda yuksak axloq, kasbga sadoqat kabi insoniy fazilatlarini shakllantirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda to'garaklarning o'rni	59
Муратов Х. Х. Ўқув жараёнида мустикал таълими ташкил этиш ва бошқаришнинг долзарблиги	61
Атаханова С.О. Масофали ўқитиш технологиясининг чизмачиликни ўқитишдаги амалий аҳамияти	65
Атаханова С.О. Чизмачилик фани бўйича ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиришда муаммоли таълим технологиясидан фойдаланиш омиллари	69
Султанов Х.Э. Таълим муассасалари ҳамкорлигининг кластерли моделини ташкил этиш	73
Ко'киев В.В. Yordanchi proyeksiyalash usulidan foydalanib yaqqol tasvir qurish	76
Махмудова М.Т. Влияние музыки на изобразительного искусства	81
Махмудова М.Т. Роль и значение музыки в воссоздании изображения	85
Ко'киев В. В., Mahmudov M. J. Ijodkorlikni rivojlantirish chizama geometriya fani misolida	88
Ко'киев В. В., Qozoqboyeva D. T. Yordamchi proyeksiyalash usuli orqali yechiladigan masalalar	91

Jumayev I.O. Chizmalarni AutoCAD dasturida chizishda dasturning mavjud murakkabliklarini qo'lda chizishga moslashtirish (o'rgatish) usullari	94
Jumayev I.O. Muhandislik grafikasi fanlarida uch o'lchamli fazoni Auto CAD dasturidan foydalanib qo'llash usullari va ahamiyati	99
Xalimov M., Bekqulov Q. Chizmachilik fanini o'qitishda interaktiv metodlarni qo'llash zaruriyati	102
Bekqulov Q.Sh. O'quvchilar yo'l qo'yadigan tipik xatolarni tizimga solish va prognoz qilish oldini olish choralari	105
Bekqulov Q.Sh., To'laganova H. Muhandislik grafikasi fanlarida talabalar chizma bajarishda yo'l qo'yadigan tipik xatolar	107
Bekqulov Q.Sh., To'laganova H. Chizmachilik fanidan o'quvchilarning fazoviy tasavvurini oshirishda tugallanmagan chizmalardan foydalanish	111
Bekqulov Q.Sh., Boizaqova Sh.A. Muhandislik grafikasi fanlarini boshqa fanlar bilan bog'liqligi	113
Boizaqova Sh.A., Bekqulov Q.Sh. Ko'rinishlar mavzusini tushuntrishda detal modelini o'ziga qarab o'rganishning ahamiyati	117
Анкабаев Р. Т. Тасвирий саънатда машгулотларида иллюстрация ўргатишнинг аҳамияти	120
Бахриев И.С. Бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини касбий тайёрлашда композиция фанининг назарий асослари	122
Атажанова Р. Р. Возможности уроков изобразительного искусства в развитии творческих способностей младших школьников	126
Бахриев И.С. Бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини касбий тайёрлашда композиция фанини ўқитилишининг амалиётдаги ҳолатини ўрганиш	128
Xalimov M. Chizmachilik fanini o'qitishda interaktiv metodlarni qo'llash zaruriyati	133
Achilov N. N. AutoCAD dasturi yordamida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish yaqqol tasvirlarni bajarish asosida	136
Анкабаев Р.Т., Миржалилов М. Б. Тасвирий саънатда машгулотларида миниатюрани ранг тасвирини ўргатишнинг аҳамияти	141
Achilov N. N. Ko'rgazmali qurollardan foydalangan holda talabalarda ijodiy qobiliyat va dars samaradorligini oshirish yo'llari	145
Saydaliyev S.S., Nig'manov B.V., Achilov N.N. Arxitekturada inson va fazo	149
Ҳожиёв Р. Б. Норбоева Д.О. Ёшларнинг ижтимоий қатлам сифатида мавжудлигининг онтологик асоси	155

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TURLI GRAFIK MATERIALLARDA ISHLASHGA O'RGATISH (TEMPERA BO'YOG'I MISOLIDA)

Ismatov U.Sh.

Toshkent viloyati Chirchiq Davlat pedagogika Instituti

«Tasviriy san'at» kafedrası katta o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: tasviriy san'at, grafik materiallar, qalam, tempera, ijod, uslub, texnika, yorug'-soya.

Ключевые слова: изобразительное искусство, графика, карандаш, темперамент, творчество, стиль, техника, свет и тень.

Key words: fine arts, graphics, pencil, temperament, creativity, style, technique, light and shadow.

Ma'lumki bugungi kunda oliy ta'lim muassalarining maqsadi; talabalarni o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilim olishini taminlash, ularni intellektual rivojlantirish, yangi g'oyalarni topish va amaliyotga tatbiq etishini nazarda tutadi. Bu esa mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida, har tomonlama yetuk, komil insonni shakllantirish, yuksak malakali, ijodkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatiga ega, yangi texnika va texnologiyalarga tez moslashuvchan layoqatli kadrlarni tayyorlash masalasining hozirgi zamon ta'lim nazariyasi va amaliyoti uchun muhimligini ko'rsatib beradi. Har bir sohalarida bo'lgani kabi tasviriy san'at ta'lim yo'nalishida ham, har tomonlama mukammal, ijodkor kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak pedagog-rassomlar tasviriy san'at sir asrorlari, tarixi, tur va janrlari haqida chuqur bilimga ega bo'lishi, hamda har bir grafik materiallar va ularda ishlash texnikalarini yaxshi bilishi lozim.

Har bir pedagog-rassom o'z xohishi, qiziqishi va maqsadiga qarab, turli xil grafik materiallardan foydalanib asar yaratadi.

Grafik materiallarda tasvirlashning turlari ko'p bo'lib, har bir ijodkor rassomning asar yaratish jarayonida o'ziga xos uslubi, tasvirlash texnikasi va foydalaniladigan materiallari mavjud. Kimdir akvarel bilan tasvirlashni yoqtirsa, yana kimdir guashda yoki moybo'yoqda, boshqasi esa qalamda, retushda, temperada, akril bo'yog'ida, sanginada va boshqa materiallarda tasvirlashni yoqtiradi.

Misol uchun boshqa bo'yoqlar kabi tempera bo'yog'ida ishlashning ham o'ziga xos texnikalari mavjuddir.

Tempera

O'n to'qqizinchi asrning oxirida, allaqachon unutilish darajasiga kelib qolgan tempera yana rassomlar ustaxonalariga qaytganida, Serov, Rerix, Golovin, Borisov-Musatov singari taniqli rassomlar uni bajonidil ishlatishdi. Valentin Serov kartonga temperada ishlashni afzal ko'radi va boshqalari guash bilan birgalikda ishlatadi. Ushbu materialdagi uning asarlari, ko'plari mashhur tarixiy nashrga ishlangan rasmlardan iborat.

bo'lgan, kichikligi va rangtasvirda bo'yoq qatlamining zichligi bilan ajralib turadi.

Tempera bo'yoqlari bo'yovchi moddalar (pigmentlar) va ularni bog'lovchi moddalar (emulsiyalar)dan qo'shib tayyorlanadi. Emulsiyaning tarkibiga qarab temperalar oqsilli, tuxum-sarig'ili, tuxum-moyli, mumli va kazeinli xillarga bo'linadi. Yelimli bo'yoqlar va tempera o'zining har xil turlari bilan XV asrgacha rassomlar uchun eng ma'qul va ommabop rangtasvir ashyosi hisoblangan. Tempera bo'yog'ida ishlashning asosiy usullari:

- 1) bo'yoq aralashmasining oldindan tayyorlab olinishi;
- 2) kartinadagi ma'lum bir yuzaga tuslarni qo'yish va tusning toza chiqishini ta'minlash maqsadida qo'yilgan bo'yoq chetini oldingi qatlam rangi bilan yedirib qo'shib yuborish. Bunday ishlash kechki flamandlar usuli sanalib, shu jumladan Rubensga ham tegishli;
- 3) Qadimdan to Jorjone va Titsian davrigacha amalda qo'llab kelingan bo'yoqni yuqa holatda surkab ishlash;
- 4) Qadimdan qat'iy prinsiplar asosida qo'llanib kelinadigan usul -rangtasvirda soyalarni xarir va iliqlik tuslarda ishlash yoki ularga qarama - qarshi quyuqlik xamirsimon rang surtmalari holatda sovuqlik tuslarda ishlash;
- 5) Bo'yoq ichidagi oldin qo'yilgan bo'yoq rangi yoki grunt rangining ko'rinishiga erishish maqsadida ranglarni yupqa suyuqlik holda (harir parda ortidan ko'ringani kabi) ustma – ust qo'yish usuli.

O'rta asrlarda yashab ijod qilgan nemis rassomlarining temperada ishlangan rangtasvirlarida asosan oq grunt qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Ularning asarlarida

V.E. Borisov-Musatov. Singlim bilan avtoportret. 1898. Xolst, tempera, moybo'yoq. Rus davlat muzeyi, Sankt-Peterburg.

rangtasvirdagi bo'yoq qatlami 2-4 ta qatlamdan iborat bo'lib, unda oldin qo'yilgan ranglar va gruntning keyingi rang ostidan ko'rinish, hayratlanarli darajada ranglarning optik aralashuviga erishilgan. Shunday qilib qalin xamirsimon holdagi quyuq qizil rang ustidan yuqa ko'kish bo'yoq qo'yilib undan to'q jigarrang tus hosil bo'lishiga erishilgan. Neytral – kulrang hosil qilish uchun o'sha qizil rang ustidan harir yashil rang qo'yilishi bilan erishishgan. Shaffof sariq rangni yorqin qizil rang ustidan qo'yib zarg'aldoq rang hosil qilingan. Tillarangni ifodalash uchun issiq bargrangni qalin qo'yilgan qizil (kinovar) ustiga qo'yilgan. Bundan tashqari to'q sariq ustidan qizil (kinovar) qo'yish, tillarang va uning ustidan shaffof jigarrang qo'yish bilan ham hosil qilishgan.

Tempera bo'yoqlari bilan yaratilgan asarlar rang qatlami mustahkamligi bilan ajralib turadi, yorilib ketmaydi, tuslari o'chmaydi, dastlabki holati, tiniqligini ko'p yillar saqlaydi. Bunday sifat darajasini moybo'yoqda ham bo'lmasligini hisobga oladigan bo'lsak temperaning afzalligini tasavvur qilishimiz oson bo'ladi. Tempera texnikasio'zining rang-baranguslublaribilan ham moybo'yoq rangtasviridan qolishmaydi. U bilan tezkor «Alla prima», quyuq surtma, lessirovka, ko'p qavatli ishlov berish yo'llarini ko'plab uzoq muddatli rang tasvirishlarni bajarish mumkin. Bunda moybo'yoqdagi kabi bo'yoq qurishini uzoq kutib o'tirilmaydi, chunki tempera tezroq quriydi. Bir kundan keyin ishni yana davom ettirish imkonini beradi. Bo'yoq qatlami bir tekis qurishi ham uning xususiyatlaridan biridir. Qo'llab olingan mo'yqalam bilan ishlangan sath ustidan bir tekis surkab o'tish ranglarorasiini yumshatib uyg'unlik kasb etadi. Temperada juda yorqin, shu bilan birga juda nozik rang xususiyatga ega bo'lgan turli uyg'unlikdagi rang tasvirlarni bajarish mumkin.

Tempera asosan keng miqyosda mahobatli (monumental) rangtasvir asarlar yaratishda qo'llanadi. Ular devorning katta-katta sathlarida tasvirlar yaratishda qulay vositadir. Temperada natyurmortlar ishlansa ham ajoyib chiqadi. Chunki u bilan juda tiniq, chiroyli tasvirlar ishlashga erishish mumkin. Buning uchun natyurmortdagi «aksesuarlar» - qo'yilmalar ham yorqin ranglilarini topib, muvofiqlashtirib tashkil qilinishi kerak. Guash va temperada tasvirlar ishlashda maxsus ularga moslangan Ashe, jihozlar kerak bo'ladi. Avvalo bo'yoqning o'zi sifatli bo'lishi talab etiladi.

Temperada ishlash uchun material gruntlanishi lozim. Ular qog'ozda, kartonda, matoda, faner yoki taxtaga surtib tayyorlanadi. Buning uchun asosan elimdan foydalaniladi. Eng yaxshi asos bo'lib maxsus tayyorlangan gruntlangan mato xizmat qiladi. Uni xuddi moy bo'yoq texnikasiga tayyorlanadigan mato singari ishlovdan chiqariladi. Tempera uchun yassi va dumaloq ko'rinishdagi yumshoq, yarim yumshoq, shuningdek dag'al mo'yqalamlar ishlatiladi. Palitra ham yuzasi chuqurroq plastmassadan yoki chinnidan yasalgan bo'lishi kerak. U chetlari bukib tayyorlangan va emal surtilgan metaldan tayyorlangan bo'lishi ham mumkin. Shundan undagi suyuqroq qorishtirilgan bo'yoqlar oqib ketmaydi. Palitraga chiqarilgan bo'yoqlar ishlash tugagach usti nam latta bilan olib quyib saqlanadi. Shunda u keying safar ishlatishga chaqurib qolishdan saqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu rangtasvir texnikasi qadimgi zamonlardan hozirgi kungacha uzoq yo'l bosib, zamonaviy rassomlar uchun ham o'z jozibadorligi, badiiy qiymatini yo'qotmay kelayotganligini aytib o'tish mumkin. Qolaversa bo'lajak pedagog rassomlar uchun ham ushbu bo'yoq texnikasida ishlashni o'rganish o'z ijod yo'lini topishida katta ahamiyatga kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Shahzoda Abdullayeva "XALQ TA'LIMI" ilmiy-metodik jurnali. № 6. T-2018 y, 21-26 b. www.xtjurnali.zn.uz

2. Ismatov Ulfat Shuhratovich and Sabirov Sarvar Tursunmurotovich. Development of Creative Competence in Teaching Future Teachers of Fine Arts to Work in Graphic Materials. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192

3. Хазэл Харрисон. Энциклопедия техника рисунка, Москва АСТ • Астрель 2005й.

4. Ismatov Ulfat Shuhratovich. Technologies of Working on Graphic Materials in Fine Arts Classes. Journal of Asian Multicultural Research for Educational Study ISSN: 2708-9703 Vol. 1 No. 2, 2020 (page 001-004)

5. Shuhratovich, I. U. (2020). Application of innovation in teaching process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (5), Part II, 4-8.

6. Shuhratovich, I. U. (2020). Technologies of working on graphic materials in fine arts classes (on the example of working still life in the pen. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(4), Part II, 41-45.

РЕЗЮМЕ

Bo'lajak tasviriy san'at o'quvchilariga turli grafik materiallarda ishlashni o'rgatishdan maqsad; ularni borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, idrok etish, tushunish va qadrlashga o'rgatish; estetik va badiiy didni o'stirish, badiiy fikr doirasini kengaytirish; badiiy ijodiy qobiliyat va fantaziyani rivojlantirish, o'z uslubini, ijod yo'lini topishiga xizmat qilishdan, shu bilan birga tasviriy san'at ta'lim yo'nalishida har tomonlama tajribali, yetuk kadrlarni tayyorlashdan iborat.

РЕЗЮМЕ

Цель - научить будущих студентов изобразительных искусств работать с разнообразными графическими материалами; научить их видеть, постигать, понимать и ценить красоту бытия и искусства; развивать эстетический и художественный вкус, расширять рамки художественной мысли; развивать художественное творчество и воображение, помогать им найти свой стиль, способ творчества, а также готовить опытные, зрелые кадры в области художественного образования.

SUMMARY

The purpose is to teach future students of fine arts to work with a variety of graphic materials; to teach them to see, comprehend, understand and appreciate the beauties of being and art; to develop aesthetic and artistic taste, to expand the scope of artistic thought; to develop artistic creativity and imagination, to help them find their own style, way of creativity, as well as to train experienced, mature personnel in the field of fine arts education.

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK DARSLARIDA O'QUVCHILAR DUCH KELADIGAN AYRIM MASALALARNING AMALIY FAOLIYATDAGI YECHIMLARI

Berdiyev O.

Istixon tumani 1-IDUM

Tayanch so'zlar: tasviriy san'at, inson faoliyati, chizmachilik darslari, aksonometriya.

Ключевые слова: изобразительное искусство, человеческая деятельность, уроки рисования, аксонометрия.

Key words: fine arts, human activity, drawing lessons, axonometry.

Zamonaviy axborot texnologiyalari har bir sohaga kirib kelgan bugungi kunda, amaliy qo'l mehnati orqali yaratilayotgan har qanday narsalarning ish unumi balki sifati ham kundan-kun oshib bormoqda. Inson faoliyatida aqli mashinalarning o'rni qanchalik kengayib bormasin, baribir yangi g'oyalar, takrorlanmas loyiha va innovatsiyalar dastlab amaliy ravishda qo'l mehnati orqali bajarib ko'riladi. Loyihalar aniq standart tizimiga joylangach esa maxsus andazalar orqali ko'p nusxada ishlab chiqarila boshlanadi.

Mamlakatimizdagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida XXI asr zamonaviy ta'lim tizimining turli xil dasturlari joriy etilib sinovlardan o'tkazilmoqda. Ushbu dasturlar asosida yagona milliy dastur qabul qilinishi kelajak avlodni yuqori bilimga, amaliy ko'nikma va mustaqil fikrlashga o'rgatibgina qolmay –balki kelgusida har qanday amaliy faoliyatida duch

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеў институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан
филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ХӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ» № 3-2**
Нөкис — 2021

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов, Н. Абдукаримов

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 12.03.2021. Форматы 60x84^{1/16}

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шэрти б.т. Нашр. т. Нусқасы 2000. Буйыртпа №

«NISO POLIGRAF» ШК босмахонасида босилди.

Тошкент ш., Ҳ. Бойқаро, 51

